

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ПЕРЕПЕЛИЦЯ СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ

УДК 343.123.66

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2014

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Туманянц Ануш Робертівна,
Національний юридичний університет імені Ярослава
Мудрого,
доцент кафедри кримінального процесу.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Кучинська Оксана Петрівна,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка,
професор кафедри правосуддя юридичного факультету;

кандидат юридичних наук, доцент
Гмирко Валерій Петрович,
Академія митної служби України,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін.

Захист відбудеться «25» червня 2014 р. о «13.00» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розісланий «22» травня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Шепітько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток правової системи України на сучасному етапі супроводжується численними демократичними перетвореннями, заснованими на новому розумінні взаємовідносин між особою та державою. Якщо за радянських часів як у наукових колах, так і в законодавчих позиціях переважав підхід, спрямований на мінімізацію можливостей приватних осіб впливати на здійснення кримінального процесу, то на сьогодні ситуація корінним чином змінилася. Базою для подібних змін у першу чергу стали закріплені на рівні Основного Закону правові позиції щодо превалювання особистих інтересів над державними (ст. 3 Конституції України). Зміна ставлення до інтересів особи на конституційному рівні не могло не знайти відбиття у галузевому законодавстві. Кримінальне процесуальне право стало однією з тих галузей, де в першу чергу виникла необхідність перегляду співвідношення приватних та публічних засад.

Найбільш яскравим проявом можливостей приватної особи впливати на початок, розвиток та завершення правовідносин у сфері кримінального судочинства є інститут приватного обвинувачення.

Проблематика приватного обвинувачення була предметом наукового інтересу таких учених кінця XIX початку XX століття, радянської доби, сучасних українських науковців та правників країн близького зарубіжжя, як С. А. Альперт, О. О. Артамонова, Ф. Н. Багаутдинов, М. І. Бажанов, О. В. Биковська, В. П. Гмирко, О. С. Головачук, Ю. М. Грошевий, С. В. Давиденко, В. В. Дорошков, В. С. Зеленецький, С. І. Катькало, О. П. Кучинська, О. М. Костовська, Л. М. Лобойко, В. З. Лукашевич, Н. В. Малярчук, О. Б. Мизулина, В. В. Навроцька, М. О. Ноздріна, В. Т. Нор, І. Д. Перлов, І. Л. Петрухін, А. К. Резон, О. О. Седаш, Л. Я. Таубер, В. В. Хатуаєва, О. В. Шпотаківська, В. М. Юрчишин та ін.

Разом з цим, окремі проблеми, що існують у зазначеній сфері, залишаються на сьогодні не дослідженими, мало дослідженими або такими, що не знайшли однозначного вирішення у науці кримінального процесуального права. Зокрема, це стосується питань визначення правової природи інституту приватного обвинувачення, удосконалення механізмів його практичної реалізації, співвідношення повноважень прокурора і потерпілого під час судового розгляду, специфіки початку та завершення провадження у формі приватного обвинувачення та ін. Зазначені питання й на сьогодні залишаються предметом гострих дискусій серед науковців. Крім того, наукові дослідження більшості із названих правників здійснені на підставі Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК 1960 р.), тому в них не були й не могли бути враховані новації Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК, або КПК 2012 р.), якими модернізовано правову модель реалізації приватного обвинувачення в кримінальному провадженні.

Вказане зумовило вибір теми дисертаційного дослідження та визначили основні його напрямки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого і є складовою частиною цільової комплексної програми «Проблеми вдосконалення організації та діяльності суду і правоохоронних органів» (номер державної реєстрації 0106U002293). Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою університету, протокол № 6 від 18 грудня 2009р.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне опрацювання процедури кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, виявлення пов'язаних із цим проблем та можливих шляхів їх подолання, встановлення способів удосконалення нормативного регулювання інституту приватного обвинувачення у кримінальному процесуальному праві України.

Досягнення зазначеної мети зумовлює необхідність вирішення наступних завдань:

– охарактеризувати підходи щодо розуміння інституту обвинувачення в цілому, а також його видових проявів у формі публічного і приватного обвинувачення;

– прослідкувати еволюцію наукового бачення та правової регламентації інституту приватного обвинувачення;

– здійснити порівняльний аналіз законодавчих підходів до регулювання провадження у формі приватного обвинувачення за КПК 1960 р. і КПК 2012 р., а також положень національного законодавства з підходами, що використовуються в інших державах, що дозволить виявити основні шляхи реформування кримінального процесуального законодавства;

– встановити специфіку процедури досудового розслідування проваджень у формі приватного обвинувачення та виявити пов'язані з цим проблеми законодавчого регулювання і правозастосовної практики;

– розробити процесуальні механізми гарантування дотримання прав і законних інтересів потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого) в провадженнях у формі приватного обвинувачення;

– дослідити проблематику реалізації приватного обвинувачення у судовому провадженні в суді першої інстанції;

– сформулювати науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на удосконалення правового регулювання кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення.

Об'єктом дослідження виступають кримінальні процесуальні відносини, що виникають і розвиваються у зв'язку із здійсненням кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Предметом дослідження є кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення.

Методи дослідження обрані з урахуванням специфіки цілей, завдань, об'єкта і предмета дослідження. У роботі використано: діалектичний метод пізнання дійсності і методи спеціальні-історико-правовий, формально-логічний, системно-структурний, порівняльно-правовий, статистичний та ін.

Звернення до діалектичного методу забезпечило вивчення інституту приватного обвинувачення у його динаміці, з урахуванням цілісності даного правового явища і взаємопов'язаності окремих його складників. Історико-правовий метод був задіяним для дослідження генезу наукових поглядів щодо інституту обвинувачення в цілому та його видових проявів у формі публічного і приватного обвинувачення. Застосування формально-логічного методу дало можливість продемонструвати співвідношення схожих за своєю нормативною природою інститутів, зокрема таких як «відмова потерпілого від обвинувачення», «звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням сторін», «укладення угоди про примирення». Системно-структурний метод використовувався при визначенні видів кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, а також специфіки статусу потерпілого. Порівняльно-правовий метод надав можливість співставити КПК 1960 р. і КПК 2012 р., виявити принципові новації у процедурі здійснення проваджень у формі приватного обвинувачення, а також порівняти підходи у регламентації даного питання за законодавством різних держав. Статистичний метод застосовано при узагальненні матеріалів правозастосовної практики, її узагальнення, виявлення типових помилок правозастосування.

Зазначені методи були застосовані у взаємозв'язку, що сприяло досягненню всебічності, повноти й об'єктивності наукового пошуку, конкретності, обґрунтованості й узгодженості сформульованих у дисертаційному дослідженні висновків.

Нормативно-правові й інформаційні підвалини дисертаційного дослідження склали: Конституція України; міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; рішення Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ); Кримінальний процесуальний кодекс України 2012р.; закони й підзаконні нормативно-правові акти України; постанови Пленуму Верховного Суду України; Інформаційні листи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ; законодавство іноземних держав; КПК України 1960р.

Теоретичним підґрунтям дисертаційної роботи послужили наукові праці вітчизняних і зарубіжних правників у галузі загальної теорії держави та права, конституційного, міжнародного, цивільного процесуального, кримінального й кримінального процесуального права.

Емпіричним фундаментом даного дослідження стали результати проведеного автором узагальнення правозастосовної практики реалізації інституту приватного обвинувачення за КПК

1960 р. та КПК 2012 р. У межах узагальнення, з використанням спеціально розробленого здобувачем бланку, було вивчено 150 кримінальних справ приватного обвинувачення, провадження у яких здійснювалось за КПК 1960 р., та 110 кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, які розглядались за правилами КПК 2012 р.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дана робота є першим в українській кримінальній процесуальній науці комплексним дослідженням проблем реалізації кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. До найбільш вагомих результатів, що містять наукову новизну, слід віднести наступні.

Уперше:

– аргументовано, що КПК 2012 р. концептуально змінив правову модель інституту приватного обвинувачення, що полягає у розширенні кола кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження у формі приватного обвинувачення при одночасному звуженні елементів приватності внаслідок запровадження по даній категорії проваджень обов'язкового досудового розслідування та покладання функції підтримання обвинувачення в суді на прокурора;

– запропоновано авторське визначення приватного обвинувачення в кримінальному провадженні як комплексного інституту кримінального та кримінального процесуального права, спрямованого на захист особистих інтересів потерпілого, відповідно до якого провадження щодо кримінальних правопорушень, що характеризуються незначною суспільною небезпечністю або наявністю особливого визначеного законом зв'язку між правопорушником і потерпілим, може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого й має бути закрите у разі відмови потерпілого від обвинувачення;

– зроблено висновок, що розширення переліку проваджень приватного обвинувачення за рахунок злочинів середньої тяжкості та тяжких злочинів органічно пов'язано із запровадженням такого критерію віднесення кримінально караних діянь до даної категорії, як наявність певних взаємин між правопорушником і потерпілим, які здатні підвищувати «концентрацію приватності» кримінально-правового конфлікту, навіть не зважаючи на ступінь тяжкості злочину;

– доведено необхідність доповнення ч. 1 ст. 284 КПК окремою підставою для закриття кримінального провадження – відсутність заяви потерпілої особи у провадженні приватного обвинувачення;

– обґрунтовано, що подальше здійснення провадження у формі приватного обвинувачення, яке з тих чи інших причин розпочате без заяви потерпілого, можливе лише за умови отримання слідчим або прокурором згоди потерпілого на продовження такого провадження, а у разі ненадання такої згоди, провадження підлягає закриттю;

– рекомендовано нормативно передбачити оголошення перерви у судовому засіданні для вирішення сторонами питань, спрямованих на досягнення примирення.

Удосконалено:

– теоретичні підходи щодо подвійної природи інституту обвинувачення: з одного боку в основі обвинувачення як родового поняття історично закладені приватні засади, а з іншого – такий видовий прояв як публічне обвинувачення нерозривно пов'язаний з розвитком і зміцненням держави як основної форми прояву публічної влади;

– концепцію, згідно з якою у провадженнях публічного обвинувачення свобода розпорядження предметом обвинувачення для державно владних органів є відносною, оскільки обмежується засадою публічності;

– пропозицію, відповідно до якої відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення та поява субсидіарної форми приватного обвинувачення можливі лише по закінченню судового розгляду (як етапу, в межах якого відбувається дослідження зібраних сторонами доказів);

– положення, згідно з яким висловлена у судовому засіданні позиція потерпілого або його представника про готовність підтримувати обвинувачення забезпечує збереження за обвинувальним актом юридичної сили, незважаючи на відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення.

Набули подальшого розвитку:

– наукові підходи щодо класифікації проваджень у формі приватного обвинувачення, шляхом їх групування наступним чином: 1) залежно від моменту набуття провадженням форми приватного обвинувачення на: (а) основне; (б) субсидіарне; 2) залежно від юридичного значення взаємовідносин між правопорушником і потерпілим на провадження, що здійснюються у формі приватного обвинувачення: (а) незалежно від суб'єкта кримінального правопорушення; (б) якщо правопорушник по відношенню до потерпілого є чоловіком або дружиною; (в) якщо правопорушник по відношенню до потерпілого є близьким родичем, членом сім'ї, найманим працівником, діями якого шкоду завдано виключно власності потерпілого;

– наукове бачення щодо відновлення у чинному кримінальному процесуальному законодавстві раніше існуючого положення про можливість прокурора розпочати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення без заяви потерпілого за умови безпорадного стану останнього;

– аргументи на підтримку пропозиції щодо нормативного закріплення обов'язку суду ухвалювати виправдувальний вирок у випадку, коли прокурор відмовився підтримувати державне обвинувачення, а потерпілий не бажає скористатися правом, передбаченим ч. 2 ст. 340 КПК;

– положення, згідно з якими закриття провадження з підстави, передбаченої п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК (відмова потерпілого від обвинувачення), має здійснюватися з урахуванням позиції підозрюваного (обвинуваченого) й не може застосовуватися у випадку заперечень з його сторони.

На підставі проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій по внесенню змін і доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані: (а) у науково-дослідницькій сфері – для подальших досліджень інституту приватного обвинувачення; (б) у законотворчій діяльності – при удосконаленні чинного кримінального процесуального законодавства; (в) у правозастосовній діяльності – для надання допомоги практичним працівникам у правильному застосуванні закону; (г) у навчально-методичному процесі – при викладанні курсу кримінального процесу та спецкурсів, підготовці підручників і науково-практичних посібників.

Апробація результатів дисертації. Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та рекомендована до захисту на спільному засіданні кафедр кримінального процесу і кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності. Основні положення й висновки роботи доповідалися й були оприлюднені на: круглому столі «Мова і сучасні тенденції юридичної науки очима молодих вчених» (16 квітня 2009 р., м. Харків); II - й міжнародній науково - практичній конференції «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (8 жовтня 2010 р., м. Одеса); IV-й Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Реалізація диспозитивних та публічних начал у провадженні по справах приватного обвинувачення» (25 березня 2011 р., м. Одеса); науково – практичній конференції «Реформування судових і правоохоронних органів України: проблеми та перспективи» (14 травня 2010 р., м. Харків); круглому столі «Гуманізація у сфері кримінальної юстиції: сучасний стан та перспективи розвитку» (18 лютого 2011 р., м. Одеса); науково - практичній конференції «Публічна влада в Україні та конституційно-правовий механізм її реалізації» (28 вересня 2011 р., м. Харків); 5-й міжнародній науково-практичній конференції, присвяченої до XX-річчю Національної академії правових наук України (1 листопада 2013р. , м. Одеса); круглому столі «Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні» (25 квітня 2013 р., м. Харків).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у 5 статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, і тезах 8 доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена предметом, метою й завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, 3-х розділів, які містять 8 підрозділів, висновків, 4-х додатків, списку використаних джерел (264 найменувань). Загальний обсяг дисертації – 201 сторінки, з яких основний текст – 161 сторінки, список використаних джерел – 29 сторінок, додатки – 11 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми дисертації, її актуальність, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, його методологічне й теоретичне підґрунтя, формулюється наукова новизна роботи, з'ясовується практичне значення одержаних висновків, указується ступінь їх апробації.

Розділ 1. «Правова сутність інституту обвинувачення у кримінальному провадженні» складається із 3-х підрозділів.

Підрозділ 1.1. «Обвинувачення як інститут кримінального процесуального права» складається із 3-х пунктів.

У **пункті 1.1.1. «Поняття обвинувачення»** проводиться аналіз існуючих на сьогодні доктринальних підходів до розуміння даної категорії, що дає можливість констатувати охоплення нею ряду окремих, відносно самостійних правових явищ. Аргументується теза, відповідно до якої специфіка предмету даного дослідження викликає необхідність прийняття за основу комплексного двохаспектного розуміння обвинувачення з урахуванням його матеріально-правової основи та процесуальної форми реалізації, оскільки: (1) обвинувачення у кримінально-правовому розумінні передбачає кваліфікацію кримінального правопорушення, яка є формальною ознакою віднесення провадження до числа публічного або приватного обвинувачення; (2) обвинувачення у кримінальному процесуальному контексті являє собою діяльність, у якій і знаходять прояв процесуальні відмінності між провадженнями публічного і приватного обвинувачення.

Пункт 1.1.2. «Зміст обвинувачення» містить аналіз існуючих підходів та авторські розробки щодо найбільш вагомих, на погляд дисертанта, рис інституту обвинувачення, які надають можливість відмежувати його від інших правових явищ. До числа таких автор відносить зумовленість обвинувачення порушенням відповідного інтересу, персоніфікованість обвинувачення, здійснення обвинувачення лише визначеними у законі суб'єктами у відповідних процесуальних формах, вираження обвинувачення у визначених законом процесуальних актах.

У **пункті 1.1.3. «Функції інституту обвинувачення»** висувається теза про поліфункціональний характер досліджуваного явища, та обґрунтовується висновок відповідно до якого інститут обвинувачення виконує функції: (а) забезпечення передумов існування і розвитку кримінального судочинства; (б) диференціації кримінальної процесуальної форми); (в) визначення меж кримінального провадження.

У **підрозділі 1.2. «Правова природа публічного обвинувачення у кримінальному провадженні»** доводиться, що, враховуючи парність категорій, з'ясування правової природи приватного обвинувачення не уявляється можливим без розкриття сутності та характерних рис

обвинувачення публічного. Аргументується теза, відповідно до якої окрім «чистих» видів обвинувачення, існують підстави для виділення комбінованого різновиду – публічно-приватного обвинувачення. Зокрема йдеться про застосування норм КК, які по окремій категорії злочинів дають можливість потерпілому примиритися з підозрюваним, що у свою чергу зобов'язує державу відмовитися від кримінального переслідування та закрити провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності.

Аналіз історичних аспектів розвитку інституту публічного обвинувачення надав можливість констатувати його подвійну природу: з одного боку в основі обвинувачення як родового поняття історично закладені приватні засади, а з іншого – такий видовий прояв як публічне обвинувачення нерозривно пов'язаний з розвитком і зміцненням держави як основної форми прояву публічної влади.

Доводиться, що «публічне обвинувачення» є більш широким поняттям, порівняно з категорією «державне обвинувачення», оскільки останнє (враховуючи поширеність сприйняття його як функції прокурора) є лише однією з форм прояву публічності у кримінальному провадженні. Відтак, доцільно розмежовувати вказані поняття та необхідно враховувати змістові акценти при відповідному контекстному вживанні.

Виокремлюються та піддаються аналізу основні ознаки, що дають можливість індивідуалізувати інститут публічного обвинувачення й відмежувати його від обвинувачення приватного, зокрема: органічна єдність публічного обвинувачення із засадою публічності; належність державі права розпоряджатися предметом обвинувачення; відстоювання особою, що підтримує публічне обвинувачення не власних, а загальнодержавних інтересів та ін.

Підрозділ 1.3. «Правова природа приватного обвинувачення у кримінальному провадженні» присвячений характеристиці інституту приватного обвинувачення як категорії, що є базовою для предмету даного дисертаційного дослідження.

На підставі вивчення позицій вітчизняних та іноземних науковців, а також динаміки законодавчих змін, робиться висновок про наявність стійкої тенденції до розширення приватних засад як в праві в цілому, так і в окремих (у тому числі публічних) його галузях.

Аргументується необхідність розмежування приватного обвинувачення як відповідної форми реалізації обвинувального типу кримінального процесу та приватного обвинувачення як окремого кримінального процесуального інституту.

Встановлюються умови існування приватного обвинувачення як окремого кримінального процесуального інституту, до числа яких автор відносить: (а) наявність публічного кримінального судочинства у визначених державою формах; (б) існування уповноваженого органу, що вирішує спір; (в) визнання за потерпілим права на судовий захист; (г) надання приватній особі можливості здійснювати кримінальне переслідування; (д)

існування спеціальної правової процедури кримінального переслідування правопорушника потерпілим.

Ретроспективний погляд дає можливість констатувати, що генезис інституту проваджень приватного обвинувачення з прийняттям нового КПК зробив виток по спіралі: відійшовши від радянської моделі мінімізації ролі приватного інтересу у кримінальному судочинстві, наблизився до раніше існуючої, що передбачала не лише його широке застосування, а й врахування взаємин між учасниками конфлікту. Доводиться, що новий КПК принципово змінив як кількісну так і якісну складову переліку кримінальних правопорушень, які переслідуються в порядку провадження у формі приватного обвинувачення.

Здійснено аналіз раніше названих у правовій літературі та особисто виокремлених дисертантом ознак приватного обвинувачення, з урахуванням чого сформульовано авторське визначення даного інституту.

Запропоновано класифікувати різновиди проваджень у формі приватного обвинувачення за такими класифікаційними підставами як (1) момент набуття провадженням форми приватного обвинувачення та (2) юридичне значення взаємовідносин між правопорушником і потерпілим.

Розділ 2. «Реалізація приватного обвинувачення на досудових етапах кримінального провадження» складається із 3-х підрозділів, 2-й підрозділ містить 3 пункти.

Підрозділ 2.1. «Порівняльний огляд новацій нормативного регулювання реалізації приватного обвинувачення на досудових етапах кримінального провадження» присвячений виявленню та аналізу принципів змін, що відбулися у нормативній регламентації проваджень приватного обвинувачення з прийняттям КПК 2012 р. Серед основних нововведень пропонується виділяти зміни щодо форми правової регламентації проваджень у формі приватного обвинувачення (поява окремого структурного елементу КПК, присвяченого даному питанню; офіційне закріплення категорії «провадження у формі приватного обвинувачення») та змісту (зміни у кількісно-якісному складі кримінальних правопорушень, щодо яких передбачено провадження у формі приватного обвинувачення; зміна процесуального суб'єкта, що приймає рішення про початок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення; поява досудового розслідування у провадженнях у формі приватного обвинувачення; суттєве спрощення вимог до форми заяви потерпілого; можливість закінчення досудового розслідування шляхом укладення угоди про примирення).

Доводиться, що спрощення вимог до форми заяви потерпілого та запровадження обов'язкового досудового розслідування в провадженнях у формі приватного обвинувачення слід розцінювати як вагомий крок у напрямку забезпечення права потерпілого на доступ до правосуддя.

Висловлено прогностичну позицію, щодо можливого розширення числа кримінальних правопорушень, переслідування яких буде здійснюватися в порядку приватного обвинувачення, за рахунок кримінальних проступків.

Підрозділ 2.2. "Порядок досудового розслідування кримінального провадження у формі приватного обвинувачення" складається із 3-х пунктів.

У пункті 2.2.1. «Подання заяви та початок провадження» досліджується початковий етап досудового розслідування, який є визначальним саме для проваджень у формі приватного обвинувачення, оскільки цілком залежить від волі потерпілого.

Доводиться, що законодавча зміна назви форми ініціації проваджень приватного обвинувачення із терміну «скарга» на термін «заява» потребує схвалення не лише з погляду забезпечення термінологічної єдності в межах однієї галузі права, а й з позиції відповідності вживаного терміну контексту нормативного положення.

Висловлюється переконання, що нове кримінальне процесуальне законодавство України ставить початок провадження у формі приватного обвинувачення в залежність виключно від факту волевиявлення приватної особи і жодним чином не зв'язує з формою подачі інформації про кримінальне правопорушення.

Аргументується потреба у законодавчому закріпленні необхідності з'ясування позиції потерпілого щодо продовження або припинення провадження у випадку, коли в ході розслідування виявляється помилковість попередньої кваліфікації, а дійсна кваліфікація вказує на належність даного провадження до категорії приватних.

Робиться висновок про те, що однією з особливостей проваджень у формі приватного обвинувачення є, так би мовити, «усічений суб'єктний склад», оскільки такий суб'єкт як заявник у правовідносинах даного виду не може бути задіяний.

Доводиться, що якщо на момент подання заяви відсутня можливість встановити всі необхідні елементи статусу потерпілого, заява має бути прийнята, а провадження розпочате у будь-якому випадку, незалежно від сумнівів належності права ініціації кримінального провадження особі, що подає заяву. У подальшому, якщо буде встановлено, що заяву подала неналежна особа, провадження підлягає закриттю.

Пункт 2.2.2. «Досудове розслідування» містить порівняльно-правовий аналіз діяльності приватних та публічних учасників провадження на стадії досудового розслідування за попереднім і чинним законодавством. Відмічається, що за часів дії КПК 1960 р. з позиції принципу публічності можливо було виокремити три групи кримінальних справ: справи публічного, приватного і приватно-публічного обвинувачення. Причому кожна категорія характеризувалась поєднанням у чіткій послідовності приватних та публічних елементів, що знаходило відображення у назві. На сьогодні, за рахунок встановлення обов'язковості стадії

досудового розслідування для всіх проваджень така категорія як провадження приватно-публічного обвинувачення не передбачена.

Зважаючи на пріоритетність забезпечення прав особи як одного із концептуальних положень нового КПК дисертантом обґрунтовується висновок, що ідея єдиного підходу до структури кримінального провадження, коли кожне кримінальне правопорушення досліджується на стадії досудового розслідування більш пристосована до забезпечення досягнення завдань кримінального провадження ніж раніше існуюча концепція проваджень по справам приватного обвинувачення.

Звертається увага на те, що КПК 2012 р. не містить підстав для об'єднання зустрічних заяв у провадженнях у формі приватного обвинувачення в одне провадження. Констатується, що дана ситуація є прогалиною у правовому регулюванні й пропонується її усунення шляхом внесення відповідних змін до КПК.

У пункті 2.2.3. «Закінчення досудового розслідування» аналізується заключний етап діяльності на стадії досудового розслідування, на якому приймається підсумкове для даної стадії рішення.

Дисертант підкреслює, що на відміну від КПК 1960 р. чинний КПК серед підстав для закриття кримінального провадження не містить такої підстави як відсутність заяви потерпілого у провадженнях у формі приватного обвинувачення. Доводиться необхідність внесення відповідних змін до тексту закону.

Звертається увага на те, що від потерпілого не вимагається мотивування свого рішення щодо відмови від обвинувачення. Даний законодавчий підхід, з одного боку є проявом невтручання держави у реалізацію приватними суб'єктами своїх процесуальних прав, проте з іншого – таїть загрозу неможливості виявлення недобровільності такої відмови. Пропонується доповнити ст. 284 КПК положенням, відповідно до якого державні органи зобов'язані переконатися у добровільності волевиявлення потерпілого.

Підрозділ 2.3. «Гарантії прав і законних інтересів потерпілого та підозрюваного у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення» присвячено розгляду положень, що мають наскрізний та найбільш вагомий характер з позиції охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Дослідження гарантії державного захисту прав потерпілих, які знаходяться у безпорадному або залежному стані, надає можливість зробити висновок щодо дієвості раніше існуючого правила про правомочність прокурора розпочати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення без заяви потерпілого за умови його безпорадного стану.

Гарантію добросовісності поведінки потерпілого автор пропонує реалізувати шляхом нормативного закріплення правила, про неможливість повторного відкриття провадження за

заявою потерпілого після того як провадження за даним фактом було закрито на підставі п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК.

Здобувач викладає власне бачення втілення гарантії забезпечення інтересів підозрюваного при відмові потерпілого від обвинувачення, що полягає у необхідності законодавчого закріплення наступного положення: закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує.

Розділ 3. «Особливості судового розгляду проваджень у формі приватного обвинувачення» складається із 2-х підрозділів, 2-й підрозділ містить 2 пункти.

У підрозділі 3.1. «Проблеми реалізації приватного обвинувачення в судовому провадженні у суді першої інстанції» надається порівняльно-правовий аналіз основних змін у нормативному регулюванні стадії судового розгляду у провадженнях приватного обвинувачення.

Доводиться помилковість позиції щодо можливості виникнення на стадії підготовчого провадження субсидіарної форми провадження у формі приватного обвинувачення в результаті відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. Констатується, що відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення допустима лише після початку судового розгляду (як етапу, в межах якого відбувається дослідження зібраних сторонами доказів).

Автор доходить висновку, що передбачена можливість затвердження угоди про примирення в стадії підготовчого провадження породжує конфлікт між законодавчою вимогою щодо перевірки судом доведеності вини особи і заборонаю подання до суду доказових матеріалів до початку судового розгляду. Пропонується внести зміни до КПК, передбачивши, що у випадку укладання угоди до суду разом з обвинувальним актом і угодою передаються й інші матеріали провадження.

Обґрунтовується, що у разі відмови прокурора від обвинувачення висловлена у судовому засіданні позиція потерпілого або його представника про готовність підтримувати обвинувачення, яке сформульовано в обвинувальному акті, забезпечує збереження даним документом юридичної сили.

Дисертант доводить, що у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення та небажання потерпілого скористатися своїм правом перейняття даної функції, провадження має закінчуватися не закриттям, а винесенням виправдувального вироку за відповідною підставою.

Підрозділ 3.2. «Особливості закінчення провадження у формі приватного обвинувачення» складається із 2-х пунктів та вміщує результати дослідження щодо форм завершення кримінального провадження, які можливі виключно в провадженнях у формі приватного обвинувачення, а відповідно є їх сутнісною рисою.

У пункті 3.2.1. «Відмова потерпілого від обвинувачення» автором доводиться необхідність розмежування активної і пасивної форм відмови потерпілого від обвинувачення в суді.

Аргументується, що відмова потерпілого від обвинувачення в провадженнях у формі приватного обвинувачення одночасно виступає не лише самостійною підставою для закриття такого провадження, а й правом потерпілого, а відтак має бути закріплене у ст. 56 КПК.

Вказується на потребу в законодавчому закріпленні правила, щодо нерозповсюдження наслідків повторної неявки потерпілого у судове засідання при реалізації субсидіарної форми проваджень у формі приватного обвинувачення за умови присутності в залі засідання представника потерпілого.

Пункт 3.2.2. «Примирення потерпілого і обвинуваченого» містить порівняльно-правове дослідження форм примирення в провадженнях приватного обвинувачення зокрема через застосування ст. 46 КК та інституту угоди про примирення. Критеріями порівняння служать сутнісні риси початку, розвитку, завершення та юридичних наслідків процедури примирення у тій або іншій формі, до числа яких дисертантом віднесено: обмеження можливості примирення конкретними видами проваджень; ініціація примирення; юридично значимі умови примирення; підсумковий документ, яким завершується провадження; юридичні наслідки примирення; можливість відновлення провадження у майбутньому.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що полягає у теоретичному опрацюванні процедури кримінального провадження у формі приватного обвинувачення та практики реалізації відповідних законодавчих положень, виявленні пов'язаних із цим проблем та можливих шляхів їх подолання. Проведене наукове дослідження дає можливість сформулювати низку висновків і пропозицій.

1. Найбільш виправданим, з позиції особливостей проваджень у формі приватного обвинувачення, є комплексний підхід до сприйняття поняття «обвинувачення»: по-перше, обвинувачення у кримінально-правовому розумінні передбачає кваліфікацію кримінального правопорушення, що є формальною ознакою віднесення провадження до числа публічного або приватного обвинувачення; по-друге, обвинувачення у процесуальному контексті являє собою діяльність відповідних суб'єктів по доведенню вини особи у визначеній кримінальним процесуальним законом формі, у якій і знаходять прояв процесуальні відмінності проваджень публічного та приватного обвинувачення.

2. Статус потерпілого у провадженні у формі приватного обвинувачення носить поліелементний характер різної ступені складності, оскільки в ряді випадків характеризується не лише фактом завдання особі моральної, фізичної або майнової шкоди, а й наявністю родинних або трудових зв'язків з правопорушником. У свою чергу зазначені елементи, за критерієм їх впливу на хід провадження, можуть бути розподілені на обов'язкові та факультативні.

3. Відсутність серед положень ч. 1 ст. 284 КПК такої підстави для закриття кримінального провадження як «початок провадження приватного обвинувачення без заяви потерпілого» є нормативною прогалиною, що має бути усунена шляхом внесення відповідних змін.

4. З метою забезпечення процедурної рівності перед законом, слід відновити у чинному кримінальному процесуальному законодавстві раніше існуюче правило про можливість прокурора розпочати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення без заяви потерпілого за умови безпорадного стану останнього.

5. Необхідно доповнити ст. 284 КПК положенням, відповідно до якого у разі відмови потерпілого або його представника від обвинувачення у провадженні у формі приватного обвинувачення, суб'єкт, що здійснює провадження, зобов'язаний переконатися у добровільності такої позиції.

6. Доречно передбачити серед підстав закриття кримінального провадження не лише наявність ухвали суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню, а й наявність постанови слідчого або прокурора про закриття кримінального провадження по тому самому факту або обвинуваченню.

7. Слід нормативно закріпити обов'язок суду ухвалювати виправдувальний вирок у випадку, коли прокурор відмовився підтримувати державне обвинувачення, а потерпілий не бажає скористатися правом, передбаченим ч. 2 ст. 340 КПК. При цьому, підставою для ухвалення виправдувального вироку має бути не сама по собі відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення, а мотиви такого рішення, викладені у відповідній постанові: відсутність події, складу кримінального правопорушення, або недоведеність вчинення кримінального правопорушення обвинуваченим.

8. Відмова потерпілого від обвинувачення у провадженнях приватного обвинувачення одночасно виступає не лише самостійною підставою для закриття такого провадження (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК), а й правом потерпілого, вказівкою на яке слід доповнити ст. 56 КПК.

9. Право підтримувати обвинувачення в судовому засіданні у провадженні, що набуло ознак провадження приватного обвинувачення через відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення, не виключає можливості застосування інституту представництва.

Неявка потерпілого (у тому числі повторна) без поважних причин, за умови присутності його представника, не може розглядатися як відмова від обвинувачення. Відповідно, доречно висловити пропозицію про уточнення редакції ч. 6 ст. 340 КПК.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Перепелиця С. І. Деякі питання щодо законодавчого регулювання інституту приватного обвинувачення / С.І. Перепелиця // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2011.– №1. – С. 149-151.

2. Перепелиця С. І. Забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження по справах приватного обвинувачення шляхом реалізації диспозитивних і публічних засад кримінального судочинства: теоретичний аспект / С.І. Перепелиця // Форум Права. – 2011. – № 2. – С. 722 - 727 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11pcicta.pdf>

3. Перепелиця С. І. До питання збільшення кількості складів злочинів, провадження у яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, за проектом нового Кримінального процесуального кодексу України / С.І. Перепелиця // Право і Безпека: наук. журн. / Харк. нац. ун-т внутрішніх справ. – Харків, 2012. – № 1(43). – С. 172 - 177.

4. Перепелиця С. И. Отдельные вопросы обеспечения статуса потерпевших в уголовном производстве в форме частного обвинения: сравнительно правовой анализ уголовно-процессуального законодательства Украины и Российской Федерации / С.И. Перепелиця // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. – Волгоград, 2013. – № 4 (25). – С. 356-360.

5. Перепелиця С. І. Особливості процедури судового розгляду кримінального провадження у формі приватного обвинувачення за новим КПК України / С.І. Перепелиця // Юрист України: наук.-практ. журн. – 2013. – № 4 (24).- С. 88-93.

6. Перепелиця С.І. Кримінальне правосуддя в англо-американській правовій сім'ї / С.І. Перепелиця // Мова і сучасні тенденції юридичної науки очима молодих вчених: збір. тез допов. та наук. повідом. круглого столу 16 квітня 2009 р. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2009. - С. 84-88.

7. Перепелиця С. І. Особливості та форми реалізації принципів публічності та змагальності при провадженні в справах приватного обвинувачення / С.І. Перепелиця //Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали II-ї міжнародної науково - практичної конференції 8 жовтня 2010 р.– Одеса, 2010. – Т.2. – С. 257-258.

8. Перепелиця С. І. Особливості порушення кримінальних справ приватного обвинувачення / С.І. Перепелиця // Реформування судових і правоохоронних органів України: проблеми та перспективи: матеріали науково – практичної конференції 14 травня 2010 р. – Х.: Одісей, 2010. – С. 296 – 299.

9. Перепелиця С. І. Реалізація диспозитивних та публічних начал у провадженні по справах приватного обвинувачення / С.І. Перепелиця // Право і держава в дослідженнях молодих науковців: матеріали IV-ої всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених 25 березня 2011 р. – Одеса: Фенікс, 2011. – С. 153 – 157.

10. Перепелиця С. І. Окремі проблеми реалізації принципу диспозитивності при провадженні у справах приватного обвинувачення / С.І. Перепелиця // Гуманізація у сфері кримінальної юстиції: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали круглого столу 18 лютого 2011 р. – Одеса, 2011. – С. 64 – 67.

11. Перепелиця С. І. Окремі питання закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення на стадії досудового розслідування // Впровадження нового Кримінального Процесуального Кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення: матеріали науково - практичної конференції 5 квітня 2013 р. – Х.: ХНУВС, 2013. – С. 123 – 126.

12. Перепелиця С. І. Деякі питання забезпечення прав потерпілих у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення / С.І. Перепелиця // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні: матеріали круглого столу 25 квітня 2013 р. – Х.: Право, 2013. – С.220-223.

13. Перепелиця С. І. Деякі новації нормативного регулювання реалізації приватного обвинувачення на досудових етапах кримінального провадження в КПК України / С.І. Перепелиця // Матеріали 5 Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої до XX-річчю Національної академії правових наук України 1 листопада 2013р. – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 369 – 372.

АНОТАЦІЯ

Перепелиця С. І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2014.

У дисертації досліджено теоретичні та практичні аспекти нормативної регламентації здійснення проваджень у формі приватного обвинувачення. Проаналізовані наукові позиції щодо розуміння обвинувачення як інституту кримінального процесуального права, його поняття, зміст та функціональне призначення. Розглянуто правову природу публічного обвинувачення як парної категорії до предмету даного дисертаційного дослідження. Детально вивчено сутність феномену приватного обвинувачення, проаналізовано зміни, що вніс новий КПК до даного правового інституту. Осмислено особливості нормативної регламентації провадження у формі приватного обвинувачення на досудових і судових стадіях кримінального процесу, виявлено існуючі недоліки нормативної регламентації, складнощі у практиці правозастосування та сформульовано пропозиції щодо вирішення зазначених проблем.

Ключові слова: обвинувачення, приватне обвинувачення, потерпілий, диференціація кримінальної процесуальної форми, диспозитивність, публічність.

АННОТАЦІЯ

Перепелица С. И. Уголовное производство в форме частного обвинения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2014.

Диссертационное исследование посвящено изучению теоретических и прикладных проблем, связанных с нормативной регламентацией производств в форме частного обвинения и правоприменительной практикой по данной категории производств.

В работе определена правовая сущность обвинения как института уголовного процессуального права, приведена аргументация в пользу дуальной концепции понимания юридической природы данного правового явления. Исследованы понятие, содержание и функциональное назначение указанного института уголовного процессуального права.

Проанализированы сущностные характеристики публичного обвинения в уголовном процессе как категории, являющейся парной к предмету данного исследования, изучена история его развития, сформулированы и описаны основные виды публичного обвинения как института уголовного процессуального права.

С позиции теории уголовного процесса рассмотрено понятие частного обвинения, как категории, являющейся базовой для предмета данного диссертационного исследования. Установлены условия существования частного обвинения как отдельного уголовного процессуального института, прослежены исторические особенности его развития. На основе анализа существующих в юридической литературе признаков частного обвинения предложено авторское определение данной категории. Приведена классификация разновидностей производств в форме частного обвинения.

Особое внимание уделено реализации частного обвинения на стадии досудебного расследования, которая с целью более детального изучения, условно разделена автором на три последовательных этапа: подача и регистрация заявления об уголовном правонарушении, собственно досудебное расследование, завершение досудебного расследования. Обосновывается общий вывод о том, что законодательное новшество, заключающееся в обязанности проведения досудебного расследования в производствах частного обвинения, является существенным шагом по обеспечению права потерпевшего на доступ к правосудию. В качестве отдельного вопроса рассмотрены гарантии прав и законных интересов потерпевшего и подозреваемого в уголовном производстве в форме частного обвинения.

Отдельному исследованию поддана специфика нормативного регулирования производств в форме частного обвинения на судебных стадиях уголовного процесса: подготовительном производстве и судебном рассмотрении по первой инстанции.

На основании проведенного диссертационного исследования сформулированы предложения, направленные на усовершенствование нормативного регулирования процедуры осуществления производств в форме частного обвинения.

Ключевые слова: обвинение, частное обвинение, потерпевший, дифференциация уголовной процессуальной формы, диспозитивность, публичность.

SUMMARY

Perepelica S.I. There is criminal realization in form private prosecution. – A manuscript.

Thesis for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.09 – criminal process and criminalistics and forensics, investigation and search operations. - Yaroslav the Wise National Law University, Department of education and science of Ukraine – Kharkov, 2014.

In dissertation investigational theoretical and practical aspects of normative regulation of realization in form private prosecution. Analysed scientific positions in relation to understanding of prosecution as institute of criminal judicial right, his concept, maintenance and functional setting. Legal nature of public prosecution is considered as a double category to the article of this dissertation research.

Essence of the phenomenon of private prosecution is in detail studied, changes are analysed, that brought in new KPK in this legal institute. The features of normative regulation of realization are intelligent in form private prosecution on the pre-trial and judicial stages of criminal process, found out the existent lacks of normative regulation, complications in practice and suggestions are formulated in relation to the decision of the noted problems.

Keywords: prosecution, private prosecution, suffering, differentiation of criminal procesual form, non-mandatory, publicness.

Відповідальний за випуск
доктор юридичних наук, професор Капліна О. В.

Підписано до друку 19.05.2014 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 913

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.